

על-נקלה, כי כל ישוב רכש לו את הכדים האלה, לצורך אותו השימוש הרשמי, מבית-
 היוצר המלכותי הקרוב ביותר לגבולו.
 פרשת הבדיקות בשאלת למלך מדגימה את שיטת הבדיקה, מעידה על
 האפשרויות הטמונות בה, המאשרות את הרעיון שהונח ביסודה, ויחד עם זה מצביעה
 על הקשיים שנמנו לעיל.

שני שרידים של אמנותנו העתיקה¹

מאת מיכאל אבייונה

א'

החפץ הנדון הוא ארון מתים אשר נתגלה לדברי בעליו, אל-חג' דייב ארשיד,
 בקבר כוכים אשר ליד ביתו בכפר אל-כפיר. כפר זה שוכן בהרי אפרים צפונית-מערבית
 מא-טבאס (תבץ העתיקה).

הארון עשוי אבן-גיר. מידותיו הן: 1.660 מ' ארכו, 44 ס"מ גבהו. חלקו העליון
 שבור (ר' לוח א', ציור 1).

הדבר המעורר את תשומת לבנו בארון זה הוא קישוטו. בחזיתו מובלט פס
 רחב בתבליט שטוח; בשני קצותיו יורד הפס עד תחתית הארון. פס זה מוגבל בשוליים
 בולטות מכווירות. קישוטו העיקרי של פס זה היא מערכת של שבעה מעגלים. המעגלים
 נוצרו בעזרת סלסל וממנו יוצאות קנוקנות קצרות, הסוגרות את הצאי-המעגלים שנשארו
 פתוחים בסלסל העיקרי. במעגל הראשון, החמישי והשביעי (מימין) חקוקים שושנים
 משושים. במעגל השני והשישי חוזר דגם של שני גבעולים נושאי עלים. העולים
 מפקעת אחת שביניהם. עלה מפוצל גדול ממין אחר חקוק במעגל השלישי. במעגל
 הרביעי, המרכזי, נמצא פרח בן חמישה עלים (ואולי זה כוכב של חמישה קצוות?).
 כל השטח שבין המעגלים ומסגרת הפס הבולט, ממולא עלים המהווים מעין
 זרים סביב כל מעגל ומעגל. עלים אלה עולים ממשולשים קטנים בפינות שבין
 המעגלים. לעומת החקיקה העמוקה יותר של המעגלים והשושנים, הרי המסגרת הזאת
 חרותה בתבליט שטוח עד מאוד.

דמיון רב קיים בין קישוטו של ארון זה וקישוטן של גלוסקמאות (בפרט אלה
 המתגלות בסביבות ירושלים) ובין הקישוט הארכיטקטוני היהודי מימי הבית השני
 בכללו. אך עדי-כה עדיין לא נתגלה ארון מתים גדול המקושט בסגנון הגלוסקמאות הללו.
 הדמיון איננו דווקא בפרטי הדגמים. השושן המשושה הוא דגם עולמי-כללי,
 ואין להעלות ממנו כל מסקנה סופית. אולם קיים דמיון אחר בין ארון זה והאמנות
 היהודית של ימי הבית השני, היינו דמיון בקומפוזיציה ובסגנון.
 מערכות שושנים מצויות בארונות אשר נתגלו בקברי המלכים, הנמצאים היום

(1) המחבר מודה למנהל מחלקת העתיקות של ממשלת ארץ-ישראל על רשותו האדיבה לפרסם את
 העתיקות האלה, ולד"ר ז. וילנאי על השאלת הגלופות לציורים א' - ג'. ציור ג' הוא פרי-עטה של
 גב' ת. אטינגר.

בלובר²). אותו מוטיב נראה בארונות אחרים אשר נמצאו בבנייני הר הבית בירושלים³, ולא ידוע מיניין הם. כן נמצאות בבית-הנכות הממשלתי בירושלים לכל הפחות שתי גלוסקמאות, המקושטות מערכות של שלושה שושנים, ויש שמוצאים גם ארבע או יותר שושנים בגלוסקמה אחת.

השימוש במערכת שושנים כדגם עצמאי, לא כל מסגרת ארכיטקטונית, הוא אחד מסימניה של אמנות מזרחית לעומת האמנות הקלאסית. במערכות כאלה השתמשו בקברים הנבטיים במדאין-צאלח⁴ ובציע⁵ (מן המאה הראשונה לפני סה"נ). אותו הדגם מצוי גם בארון אשר נתגלה בגבל⁶ ועל משקופו של קבר תדמורי משנת 108 לספה"נ⁷, ובמאה הג' לספה"נ — באפריז של בית-הכנסת בכפר נחום⁸. במשקוף התדמורי הנ"ל ובתבליט מח'רבת אבן אמיר⁹ מצוייה סביב השושנים מסגרת מעוגלת בצורת תשליב (guilloche), המקביל לסלסל שלפנינו.

מאידך גיסה ניכרת יפה בארון זה עוד אחת התכונות היסודיות של האמנות המזרחית, היינו מורא הריקנות (horror vacui). האמן המזרחי שואף (שוב בניגוד לאמן הקלאסי) למלא את כל השטח העומד לרשותו עד אפס מקום. בארון שלפנינו ממלאים דגמי העלים את התפקיד הזה גם במעגלים וגם מחוצה להם.

פרט מאלף אחר היא הנטייה לקשט את כל השדה בקישוט עשיר ומסוגנן בסגנון הנדסי גם יחד. העלים בשטח מטודרים מעין רקע סביב צורות הנדסיות, היינו המעגלים. דבר זה משווה עליהם עצמם ממילא את הדגם ההנדסי הזה. גם העלים שבתוך המעגלים מסתגלים לצורת המעגל, וברור כי הם מכוונים למלא שטח עגול. שעבוד זה של היסוד הטבעי (הצמח) ליסוד ההנדסי (המעגל) הוא תחילתו ויסודו של קישוט הערבסקה. גם זהו אחד מעיקרי האמנות המזרחית המסוגנת.

אותה השאיפה לאמנות המזרח מתבטאת גם בפרטי העיבוד, בעיקר בעלים. כאן ניכרת לעין טכניקת החקיקה באומיל באבן רכה, בעקבות סרטוט מוקדם הנעשה בסרגל ובמחוגה. השלד ההנדסי הזה עודנו ניכר בפניותו התחתונות של הקישוט שלפנינו. בטכניקה זו מקבל העלה צורה של חפץ ארוך וצר עשוי שני שטחים הנפגשים בזווית חדה. בו בומן מתחלק התבליט בין שני שטחים: השטח התחתון, הרקע, שרוי כולו בצל; השטח העליון, העיטור, נתון כולו באור. חזיון זה נוצר באמצעות חקיקה עמוקה מאוד של הרקע וחקיקה שטוחה של שאר חלקי העיטור. כך נתהווה מעין דוג של תחרים בהיר הפרוש מעל לרקע אפל.

טיפוס זה של קישוט מתגלה בארצנו לראשונה בגלוסקמאות יהודיות¹⁰ ובחזיתות הקברים שבסביבות ירושלים, כגון קברי המלכים, קברי הסנהדרין וקבר יהושפט¹¹.

2) ר' Dussaud, *Les monuments palestiniens*, p. 45.

3) ר' Clermont-Ganneau, *Archaeological Researches I*, p. 138.

4) ר' Jaussen et Savignac, *Mission archéologique en Arabie II*, Pl. XLI.

5) ר' Büttler, *Princeton Expedition to Syria II, A*, p. 371.

6) ר' Renan, *Mission de Phénicie*, Pl. XXIX.

7) ר' Amy et Seyrig, *Syria XVII*, Pl. XLV.

8) ר' Kohl und Watzinger, *Antike Synagogen*, Taf. IV b; V a.

9) ר' PEF, *Survey of Western Palestine II*, p. 55.

10) ר' — דרך-משל — ארונם של בני ניקנור, *Denkm. Palaestinas*, Taf. 28.

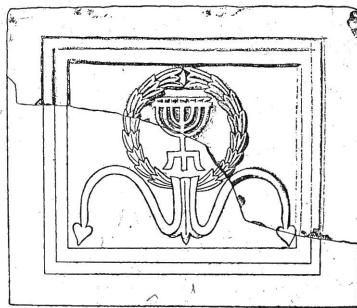
11) ר' שם, Taf. 28, Abb. 64.

הוא נמצא גם בין עמים מזרחיים אחרים, למשל הנבטים⁽¹²⁾. מקורו כנראה באמנות הפרתית⁽¹³⁾. לסגנון זה נודעת השפעה עצומה על האמנות הרומאית המאוחרת והביזנטית, ועד לגלגוליהן המקומיים, והקופטי בכלל⁽¹⁴⁾. בסגנון זה ממלא משחק האור והצל את מקום התבליט במתאר ובשטחים, העוברים בהדרגה אחד לשני, המצוי באמנות הקלאסית⁽¹⁵⁾.

לפי הסגנון והטכניקה שייך הארון מאל-כפיר למאה הא' לספה"ג. אין להחליט בוודאות אם הוא מעשי יד אמן יהודי או אולי שומרוני. שטח כפיר היה פעם נצל בתחום שומרון-סבסטי⁽¹⁶⁾. לא רחוק משם, באל-פקע, נמצאו הכתובות היהודיות אשר פרסמן בשעתו מ. שובה⁽¹⁷⁾. מכל מקום ברי כי כאן לפנינו ראייה נוספת לקיום זרם אמנותי מזרחי-עממי, העומד בסתירה גמורה לאמנות ההלניסטית-הקלאסית אשר שלטה כאמנות הרשמית של אותה תקופה.

ב'

החפץ השני הוא לוח שיש אשר שימש לפנים חלק של הסורג בבית-הכנסת של חמת-גדר. הלוח נתגלה שם בשטח שבין התיאטרון והמעין א-ריח; הוא נמצא היום בבית-הנכות הארצישראלי (מס' 44.275), מידותיו: ארכו—1 מ', גבהו—0.64 מ' ועביו 4 ס"מ. חלקו התחתון חסר וכן כמעט כל חציו השמאלי (לוח א', ציור 2). הלוח מקושט משני עבריו. משניהם הוא מוקף מסגרת-שוליים. בחזית נראית מנורה בת שבעה קנים נתונה בתוך זר; ואילו מאחוריו מצוי פרח החבצלת הפתוח (*fleur-de-lys*); בשפיותו השמאליות והימניות של הלוח ניכרים החריצים שלתוכם נכנסו בליטות עמודי הסורג, והחזיקו את הלוח במקומו (הלוח מושלם בציור א').

ציור א'

(12) Butler, *op. cit.* II, A, Figs. 333 c; 340, V ר'
 (13) Andrae, *Die Partherstadt Assur*, Taf. 15,6; 17 f; 26; Waterman, ר'
 (14) Pope, *Tell Umar, 2nd report*, Pl. IX, 1 (שכבה ג'—142 לפני ספה"ג—43 לספה"ג); והשווה גם
 Debevoise, *Iraq Museum Guide*, p. 118; *Survey of Persian Art*, I, pp. 626 foll.
 .AJA, 1941, pp. 45-61

(15) Strzygowski, *Koptische Kunst*, Ss. 44 ff. ר'

(16) Drioton, *Bull. de la Soc. des amis de l'art copte*, pp. 31-2 ר'

(17) Avi-Yonah, *Map of Roman Palestine* ר'

(18) ר' תרביץ י"ג (תש"ב), עע' 247—248.

ציור ג'

של קישוט זה הוא בסרטים אשר בהם נהגו לקשור זרים. סרטים כאלה מתוארים כסרטים ממשיים בכמה עתיקות יהודיות (21) ולא-יהודיות. שאיפת הסגנון גם בפרט קטן זה מתגברת בתקופות הרומאית המאוחרת והביזנטית. הסרט נהפך למין ענף מסתלסל מלמעלה למטה ומסתיים בעלה. לבסוף נוצר דגם של כמה זרועות או ענפים המתפתלים וממלאים את השטח הריק. הופעה זו רגילה ביותר בכנסיות (22). באמנות היהודית היא מתגלה בצורה פשוטה יותר בלוח שלפנינו. אולם באשדוד (ציור ג') מצמיח הסרט כמה עלים מסוגננים.

בדרך זו משלים גם לוח זה את ידיעותינו על השפעת הזרמים האמנותיים בעולם הגדול על האמנות היהודית בארץ-ישראל.

(21) Orfali, *Capharnaüm*, p. 93 ר'

(22) PEF, *Survey of Western Palestine II*, p. 113; Schumacher, *ZDPV*, ר' 1895, S. 120, Abb. 7; Butler, *op. cit.* III, A, No. 213; Wilson, *Recovery of Jerusalem*, p. 285
הארץ-ישראלי.